
SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ



DO PRÁCE ...

Z OBSAHU: STOLIČNÁ, R.: Recepčia svetovej módy v odevnej kultúre na Slovensku v 20. storočí z pohľadu etnológie
ZAJONC, J.: Mesto a spoločensko-historické procesy: východiská analýzy
NOVÁKOVÁ, K.: Horskí nosiči. História a premeny motívácií socioprofesnej skupiny
ŠRÁMKOVÁ, M.: Slovesná folkloristika v padesáti ročníkoch Slovenského národopisu

*Prvá strana: Návrhy pracovných odevov žien v slovenskom časopise Móda a textil, 1959
(výňatok zo štúdie R. Stoličnej)*

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet
URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Pariková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ÚVOD	157	Vanovičová, Z.: Prezentácia knihy Ge- roj ili zbojnik/Heroes or Bandits	272
ŠTÚDIE			
Stoličná, R.: Recepcia svetovej módy v odevnej kultúre na Slovensku v 20. storočí z pohľadu etnológie	158	RECENZIE-ANOTÁCIE	
Zajonc, J.: Mesto a spoločensko-historic- ké procesy: východiská analýzy	178	Boh všetko vidí/O del sa dikhel (Zuzana Kumanová)	273
Nováková, K.: Horskí nosiči. História a premeny motivácií socioprofesnej skupiny	193	S. Burlasová: Slovenské ľudové balady (Eva Krekovičová)	274
Šrámková, M.: Slovesná folkloristika v padesáti ročníkoch Slovenského náro- dopisu	215	S. Dúžek, B. Garaj: Slovenské ľudové tance a hudba na sklonku 20. Storočia (Ivan Murín)	276
MATERIÁLY			
Ivanová, R.: Cisárovo nové šaty. Monar- chovia – od fantastickej rozprávky po realitu	229	Žarko Španiček: Slovenski pučki proroci i sveci (Zuzana Beňušková)	277
Kaleta, P.: Fotodokumentace a sběratel- ství v díle F. Řehoře	235	Chaos totalos. Správa z geta (Arne B. Mann)	278
DISKUSIA			
Bužeková, T.: Dokazovanie pravdy ale- bo jej spoločné hľadanie?	244	Ilona R. Juhász: Rudna I. (Ján Botík) ...	280
VYHRADENÉ PRE			
Klímová, D.: Podivné a smutné epizody dejín české a slovenské folkloristiky ..	253	Zborník príspevkov z medzinárodnej vedec- kej konferencie Literárni mystifikace, et- nické myty a jejich úloha při formování národního vědomí (Martina Bocanová)	281
ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ			
Švecová, S.: Doc. PhDr. J. Kandert, CSc. šesťdesiatnikom	256	Folklor pro děti a děti pro folklor (Margita Jágerová)	284
Mešša, M.: X. európska konferencia IOV	263	R. Kulich: Zamúčené histórie (Ladislav Mlynka)	286
Halmová, M.: 110 rokov MSS a SNM	265	Spomienky pitvarošskej rodáčky Alžbety Doválovej (Marta Botíková)	289
Krišková, Z.: Drobná sakrálna architek- túra na Slovensku	267	R. Kuklovský: Šalianski Židia (Peter Sal- ner)	290
Pavuková, S.: Liptovskí murári pomá- hali stavať Budapešť	268	E. Lappin (ed.): Jüdische Gemeinden (Pe- ter Salner)	291
Vanovičová, Z.: Chorvátska šľachta na Slovensku	271	L. Otis – Cour: Rozkoš a láska (Marta Bo- tíková)	292
		V. Dangl, J. J. Varga (zost.): Armáda, mesto, spoločnosť od 15. stor. do roku 1918 (Elena Mannová)	293
		E. Kowalská: Evanjelické a.v. spoločenstvo v 18. stor. (Denisa Zdechovanová)	295
		P. Mešťan, J. Krivošová, D. Kiššová: Archi- tektúra synagóg na Slovensku (Igor Thurzo)	296

CONTENTS

STUDIES

- Stoličná, R.: Reception of world fashion by clothing culture in Slovakia in 20th century from ethnological point of view 158
- Zajonc, J.: Town and socio-historical processes: initial points of analysis. Some examples from the town of Nitra 178
- Nováková, K.: The mountain bearers. On history and changes of motivation of members of the professional group 193
- Šrámková, M.: Folkloristics in 50 volumes of Slovenský národopis 215

MATERIALS

- Ivanová, R.: The new dress of the emperor. Monarchs – from the fairy tale to the reality 229
- Kaleta, P.: Fotodocumentation and collecting work of F. Řehoř 235

DISCUSSION

- Bužeková, T.: Proving the truth or share searching of it? 244

RESERVED FOR

- Klímová, D.: Curious and sad episodes from the history of Slovak and Czech folkloristics 253

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Švecová, S.: The 60th jubilee of Doc. PhDr. J. Kandert, CSc 256
- Mešša, M.: Xth European conference of IOV 263
- Halmová, M.: 110th anniversary of MSS a SNM 265
- Krišková, Z.: Small sacral architecture in Slovakia 267
- Pavuková, S.: Bricklayers from Liptov helped to build Budapest 268
- Vanovičová, Z.: Croatian nobility in Slovakia 271
- Vanovičová, Z.: Presentation of the book Geroj ili zbojnik/Heroes or Bandits 272

- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 273

HORSKÍ NOSIČI VO VYSOKÝCH TATRÁCH

História a premeny motivácií socioprofesnej skupiny

KATARÍNA NOVÁKOVÁ

*Mgr. Katarína Nováková, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava, Slovakia*

The article is dealing with the problematics of a professional group of mountain bearers in the High Tatras. It focuses on the main factors of motivation, that led people to perform this skilled profession. The study analyses the difference between the approach and organisation of work, attitude and opinion of the representatives of several generations of mountain bearers.

Kľúčové slová: socioprofesná skupina, transport, horskí nosiči
Key words: professional group, transport, mountain bearers

Vysokohorskí nosiči sú z pohľadu etnológie nesmierne zaujímavou, a dosiaľ nie veľmi známou socioprofesnou skupinou. Štúdia sa venuje problematike horských nosičov vo Vysokých Tatrách, kde táto profesia dosiahla na Slovensku najväčšieho rozmachu, najširších rozmerov, najlepšiu organizáciu. Materiály pochádzajú z terénnych výskumov, ktoré som tam absolvovala priebežne v rokoch 2000 – 2002 a boli použité na prípravu a realizáciu diplomovej práce: *Horskí nosiči*. Historicko-etnologický pohľad na socioprofesnú skupinu, ktorú som obhájila na katedre Folkloristiky a regionalistiky FF UKF v Nitre v roku 2002. V nej som sa povolaním horských nosičov zaoberala z viacerých hľadísk: prostredím, v ktorom pracujú a žijú, organizáciou práce a života, charakterom ich spoločenského života, pravidlami a zásadami, ktorými sa riadia a ich životnou filozofiou.

V tejto štúdii sa chcem zamerať 1. Na zhrnutie doterajších historických údajov o vytváraní socioprofesnej skupiny nosičov vo Vysokých Tatrách, 2. na problematiku motivácie a osobnej stratégie, ktorá viedla ľudí k tomuto náročnému povolaniu.

História vzniku socioprofesnej skupiny horských nosičov

Vysokohorský nosič je človek, vo väčšine prípadov muž, vynášajúci a znášajúci na vysokohorské chaty potraviny a predmety dennej potreby, palivo, stavebný materiál a pod. Náklad má naložený a pripevnený na špeciálnych nosidlách rôzneho tvaru a materiálu. Nosidlá sú opatrené popruhmi, vďaka ktorým sa dajú nosiť a prenášať upevnené na chrbte.

Byť nosičom, to znamená vykonávať prácu a zároveň byť plnohodnotným členom skupiny či spoločnosti, v ktorej žije, s ktorou sa každodenne musí stretávať a spolupracovať. Musí dodržiavať pravidlá skupiny, aby v danom prostredí mohol existovať. Nosiči prichádzajú a odchádzajú. Niektorí vydržia deň, dva, mesiac či celé prázdniny, spájajú príjemné s užitočným. Iní zostávajú v horách alebo sa sem roky vracajú a stávajú sa „legendami“.

Nosičská profesia nie je novodobou, a samozrejme ani slovenskou záležitosťou. Vznikala a vyvíjala sa spolu s rozvojom turistiky a horolezectva na celom svete. Už v počiatkoch horolezectva sa ukázalo, že nosiči sú potrebnými a nenahraditeľnými spoločníkmi výletníkov a dobývaniachtivých jednotlivcov.

Počiatky vzniku profesie horského nosiča vo Vysokých Tatrách (16.-19. stor.)

Dlhé stáročia navštevoval tatranské doliny, prípadne štítový človek len z hospodárskych dôvodov. Postupne sa bylinkári, baníci, lovci, pastieri, pytlíci a pod. stávali aj dobrými znalcami horského terénu, poznali rôzne sedlá, prechody a chodníky.

Pod vplyvom renesančných myšlienkových prúdov sa ľudia začali zaujímať o Vysoké Tatry i z estetických dôvodov, a tak prichádzali prví výletníci. Spočiatku dochádzalo k vzájomným stretnutiam a kontaktom s výletníkmi náhodne, v ovčiarskych kolibách, pri ohňoch, v baníckych krámcoch. Tí, čo sa oddávna cítili v Tatrách ako doma a vnímali hory ako svoj „revír a majetok“, sa možno aj obávali nevolaných hostí. Časom však zistili, že títo „mestskí podivíni“ sú ochotní platiť alebo pohostiť za dobrú radu, dobrodružné príbehy, bájky, či pár kilometrov spoločného putovania. Skúsenosti zo života v horách, nosenie batožín a služby výletníkom bolo možné výhodne speňažiť, začali sa sami ponúkať, hľadajúc možnosť zjednávať sa s „pánmi“. A tak vznikol už v 17. storočí nie len terminus technicus „nosič“, ale i stavovské označenie „vodca“ (BOHUŠ 1976: 311).

S nosičmi a horskými vodcami sa však sporadicky stretávame už v skorších obdobiach. Pri vymeriavaní kežmarského chotára na hrebeni Belianskych Tatier v roku 1290 boli využité služby miestnych obyvateľov na vynesenie potrebného materiálu: náradia, pracovných nástrojov a potravín. Boli to chlapi najatí pravdepodobne z niektorej podtatranskej dediny, možno furmani, ktorí do určitej vzdialenosti viezli náklady na vozoch a potom, keď sa nedalo ísť ďalej, nosili náklady na vlastných chrbtoch.(BOHUŠ 1977: 70).

Prvá písomná zmienka o výlete do Tatier zaznamenáva príbeh odvážnej ženy, kežmarskej hradnej panej Beaty Laskej–Koscieleckej, ktorá v čase turíčných sviatkov v roku 1565 v sprievode viacerých ľudí navštívila Vysoké Tatry, pravdepodobne Dolinu Zeleného Pleša. V skupine Kežmarčanov, ktorí ju sprevádzali, boli i najatí nosiči (PARYSKA-PARYSKY 1995). Dávid Frolich (1595 – 1649), kežmarský učenec, astronóm a matematik, polstoročie po tomto výlete spolu s dvoma spolužiakmi vystúpil na vrch, ktorý považoval za najvyšší v Tatrách. Údaje ukazujú, že to bol pravdepodobne Kežmarský štít. Koncom prvej polovice 17. storočia jeho žiak, sliezsky študent kežmarského lýcea, Daniel Speer podnikol trojdňovú výpravu do Tatier. Spolu s piatimi spolužiakmi vystúpili v roku 1636 na ten istý štít. Speer píše, že bol s nimi jeden vodca – pravdepodobne z Rakús, ktorý im pomáhal pri



Tatranský horský vodca, repro z publikácie Az Ország Magyar Monarchia, Budapešť 1900.

transporte potravín. Podľa jeho rád a ponaučení si výletníci pripravili celú výstroj i stravu. V Speerovom pútavom a zaujímavom opise tohto výletu v diele Uhorský Simplificissimus sa zachovali najstaršie údaje o výstroji, pomôckach, technike a zvyklostiach vtedajších vodcov. V zozname medzi výstrojom uvádzal i tlmok na zásoby, teda transportný prostriedok, aký bol v tej dobe typický pre podtatranských sedliakov, povozníkov, uhliarov a pytlíakov (podľa OLEJNÍK 1971:8). Ďalší opis horského výstupu, ktorý sa zachoval a v ktorom sa spomína nosič i vodca, je od Juraja Buchholtza st. (1643 – 1725). Ten vo vlastnom životopise uvádza, že v roku 1664 vykonal za pomoci a vedenia istého pytlíaka trojdňový výstup na Slavkovský štít (OLEJNÍK 1971: 9).

Zmienka o nosičskej profesii sa zachovala dodnes i v ústnej ľudovej slovesnosti v podobe povestí, napríklad „O uhliarovi a Satanovi“:

„Uhliar páliaci drevo pri Popradskom Plese stretol raz v doline podivného muža s nákladom na chrbte, ktorý ho požiadal o službu. Poprosil ho, či by mu nepomohol vyniesť ťažké vrece do sedla na hrebeni Bášt. Cinkot ponúkanej odmeny rýchlo presvedčil chudobného uhliara a zakrátko už obaja opatrne stúpali hore prikrým žľabom. Tesne pod sedlom ich zastihla noc, a tak sa museli uložiť na nehostinnom mieste. Tajomný cudzinec nazbieral hŕbu kamenia, napľul na ňu a spomedzi skál vyšľahli plamene. Preľaknutý uhliar si uvedomil, že jeho spoločníkom je Satan, pekelný strážca pokladov ukrytých v útrobach Tatier. Uhliar celú noc od strachu nezažmuril oko a ráno sa ponáhlal dolu do dediny. Ukázal ľuďom zlaté zrnká, ktoré si nosením vyslúžil a rozpovedal, ako k nim prišiel. Mnoho odváž-

livcov sa potom vybralo hľadať poklad na svahy štítu, ktorý odvtedy prezývali Satanom“ (SLOVENSKO-POLSKÉ TATRY 1998).

Éra turistického spoznávania Tatier začala teda koncom 16. a začiatkom 17. storočia. Informácie o nosičoch a vodcoch sú však až do polovice 19. storočia kusé a roztratené. Do hôr sa chodilo v sprievode zasvätených znalcov, ale bližšie a podrobnejšie informácie o nich sú uvedené iba výnimočne.

Vodcovia a nosiči do konca 19. storočia

Prví profesionálni horskí vodcovia a nosiči boli učelia a kňazi z podtatranských osád a príslušníci ostatnej inteligencie. Významnejší a vzdelanejší návštevníci nadväzovali kontakt so sprievodcami z radov inteligencie, ktorých si vzali ako vodcov do hôr. Vyberali si ich a dohovárali sa s nimi pred výstupom alebo i dopredu písomne. Ak najatí vodcovia z radov inteligencie (najmä spišskí Nemci) odmietli nosiť bremená, boli ako nosiči najímaní slovenskí obyvatelia, ktorí nosili v tej dobe objemné a ťažké batožiny (strava, náhradné šatstvo, veľké meracie prístroje priekopníkov a bádateľov Tatier). Návštevníci nadväzovali kontakty často aj náhodne, priamo v teréne. Cesty a chodníky v Tatrách boli v tom čase väčšinou neupravené, vyšliapané ľuďmi, kolesami vozov, divou zverou. Turistov vodili domáci ľudia do dolín, na miesta s rozhľadom a dostupné výšiny. Keďže pytliači prenikali za kamzíkmi aj do vyššie položených lokalít, poznali horské sedlá a prechody, vedeli teda uspokojiť i priekopníkov horolezectva.

Podľa dobových prác učencov a bádateľov môžeme predpokladať, že vo funkcii nosičov a vodcov sa uplatnili najmä lovci kamzíkov, pytliači a poľovníci, kým v sprievodcovskej činnosti prevládali miestni vzdelanci, kňazi a učelia, čo súviselo i s ich znalosťou reči a tak mohli byť cudzincom spoločníkmi na výletoch. V prípade inteligencie išlo v prvom rade o lásku k horám, a nie o existenčné potreby (OLEJNÍK 1972).

Iná situácia bola v 19. storočí v sociálnych pomeroch podtatranského ľudu. Existenčné problémy nútili tunajšie obyvateľstvo aj k vodcovskej a nosičskej službe, pričom kto sa dal najat' ako vodca a nosič do vysokohorského terénu, riskoval často nielen svoje zdravie, ale i život. Nosenie bremien turistom, spojené s vodením sa stalo zamestnaním mnohých obyvateľov, ale nedá sa o ňom hovoriť ako o masovom jave. Nosiči pochádzali najmä z obcí Veľký Slavkov, Stará a Nová Lesná, Štôla, Ždiar, Lendak, Mlynica, Rakúsy.

Zlú ekonomickú situáciu miestneho obyvateľstva znásobovali i opakujúce sa neúrodné roky a živelné pohromy. Archívne pramene uvádzajú, že: *chudobný vodca, ktorý vedie turistov na štít je bosý, ale pritom kráča obratne a pozorne, až to udivuje*. Vodcami boli často aj dvanásťroční chlapci. Zachovali sa však záznamy, že mnohí turisti sa k nosičom nezachovali čestne. Honoráre, na ktorých sa dohodli pred výstupom, pri návrate nedodržali, a tak rozsievali nedôveru a nechotu medzi nosičov. Za dohodnutý honorár bol nosič povinný pripraviť si výstroj – súkenné nohavice, klobúk, krpce a transportné prostriedky – plachtu, tanistry, torby z kože. Podľa záznamov z rokov 1790-1796 bolo povinnosťou vodcu/nosiča zaopatríť pre turistov pitnú vodu, ktorú nosil v plechovej fľaši (OLEJNÍK 1972).

Pri výstupe na Gerlach si Aladár Zsigárdy vzal za nosiča Pavla Záborského z Novej Lesnej, ktorý prišiel na dohovorené miesto s košom na chrbte. Doň si vložili zásoby: niekoľko fliaš vína, fľašu kávy, pečené a surové mäso, slaninu, chlieb, cukor a príbory. Dobré vlastnosti nosiča a vodcu – lovca kamzíkov Hakeľ'a spomína a vyzdvihuje turista I. Sreznevskij, ktorý v jeho sprievode vystúpil v roku 1842 na Kriváň: „*Hakeľ' je opravdivá koza*.



Horský vodca Ján Ruman-Driečny zo Štôly, zač. 20. storočia.

Behá, skáče nad priepastami, robí cestu po svahu, ale on sám nemá bremeno. V kapse nesie víno, syr, chlieb, prach, gule a pušku.“

Aj brémsky ornitológ Gustáv Hartlaub využil v roku 1845 služby javorinského lesníka, s ktorým chodili traja pomocníci: šikovní a silní nosiči hovoriaci po slovensky a hrdo nosiaci svoj ľudový odev (BOHUŠ 1976: 311).

V roku 1840 navštívil Uhorsko saský kráľ Fridrich August II. (1797-1854), ktorému učarovali Tatry natoľko, že tu pobudol niekoľko dní. Keďže bol vášnivý turista, v spoločnosti niekoľkých vodcov vystúpil na Kriváň. Jeho spoločníkmi boli i nosiči a vodca menom Roxer. Po tejto kráľovskej túre na Kriváň si vyžiadal správca hrádockého lesného eráru Juraj Münster panovníkov súhlas na zriadenie pomníka na štíte Kriváňa. Presne o rok po pamätnej túre sa uskutočnila vysviacka tohto honosného pomníka. Pomník vážil 850 kg, na jeho vrchole bola pozlátená koruna, ktorá vážila 40,4 kg. Technicky veľmi náročnú vynášku pomníka uskutočnili po častiach občania z Východnej. Korunu vynášal na chrbte štrbský vodca Húska. Cesta nosičov viedla z Východnej na Tri studničky a cez Grúnik na Kriváň. Tesne pod vrcholom bol výstup uľahčený umelo vytesanými stupajami (BOHUŠ, LUTOVSKÝ, OLEJNÍK 1968).

Výstavbou Košicko-bohumínskej železnice (1867-1872) a vznikom staníc v Štrbe a Poprade sa Tatry stali prístupnejšie širokej verejnosti. Prejavilo sa to vzrastom počtu návštevníkov i zvýšenými požiadavkami na nosičov a horských vodcov.

Uhorský Karpatský spolok a prvé pokusy o organizáciu vodcov a nosičov (1873-1918)

Rozvoj turistiky si vynútil organizačné podchytenie vodcovskej a nosičskej činnosti a jeho legalizáciu, riadenie a kontrolovanie. Touto činnosťou sa zaoberal

Uhorský Karpatský spolok, ktorý pôsobil od roku 1873 až do konca prvej svetovej vojny ako monopolné združenie. Na valnom zhromaždení spolku 2. 8. 1874 v Starom Smokovci okrem iného prerokovali a schválili Stanovy tatranskej horskej vodcovskej služby.

V 90. rokoch 19. storočia k povinnostiam vodcu patrilo nosiť bezplatne batožinu do 8 kilogramov. Za každý ďalší kilogram si mohol účtovať hodinovú taxu vo výške dvoch grajciarov. Viac ako 15 kilogramov však nebolo dovolené nosiť ani za odmenu. Na ťažšie náklady bolo povinné najímať si nosičov.

V 19. storočí sa spomínajú mená niekoľkých zvlášť aktívnych vodcov a nosičov: Ján Ruman-Driečny, Ján Ruman-syn, Ján Franz, Ján Pastrnák, Pavol Kirchner, Ján Honsch, Ján Slivka, Martin Spitzkopf-Urban, Ján Hundsdorfer st., Samuel Jurčo, Ján Mahler, Ján Počúvaj, Ján Still, Tomáš Budzák, Pavol Čižák a mnohí iní.

Od roku 1874 začal Uhorský Karpatský spolok evidovať osoby, ktoré sa živili sprevádzaním výletníkov po horách. Vodcovia a neskôr i nosiči (kandidáti vodcovstva) sa museli podrobiť skúškam, kurzom a školeniam, ktoré boli zamerané na orientačné schopnosti adeptov. Sprievodné oprávnenie vtedy získalo 37 vodcov. Dostali služobné odznaky, knižky, výpis práv a povinností, cenník (GAŠPAR).

Nosiči v prvej polovici 20. storočia

Začiatkom nového storočia časť podtatranského obyvateľstva našla nové zamestnanie doma, čo súviselo s budovaním a výstavbou Vysokých Tatier ako športového a liečebného centra Uhorska, a to pri stavbe liečebných ústavov, víl, hotelov a neskôr vysokohorských chát (KOVAČEVIČOVÁ 1990: 515-516). Zlepšovali sa komunikácie, dopravné spojenia, vzrastala kvalita služieb. Prílev hostí do Tatier silnel. Rozširovali sa i rady vodcov a nosičov, ich organizáciou a stabilizáciou cien za ponúkané služby sa začala pomaly ich situácia vylepšovať.

V Janoškovom Sprievodcovi po Vysokých Tatrách z roku 1923 sa dozvedáme, že: *Podľa stanov je vodič a nosič. Môže ním byť len človek zdravý a bezúhonný. Vek od osemnásteho roku. Musí sa zúčastniť na kurze a skladať skúšky.* V časti pod titulom Povinnosť nosiť turistom batožinu v §10 sa píše o povinnostiach nosičov, váhe batožiny a cenách (JANOŠKA 1923).

V tomto období sa začína meniť i sociálne zloženie vodcov a nosičov. Už to nie sú len obyvatelia podtatranských dedín, roľníci, pastieri a pytlíci, ale do hôr prišli a o túto profesiu sa začali zaujímať i ľudia z miest, študenti, vedci, umelci, intelektuáli.

Profesionálni nosiči v prvej polovici 20. storočia

Už koncom 19. storočia, na podnet Uhorského Karpatského spolku a neskôr iných turistických spolkov, sa začalo so sprístupňovaním tatranských dolín pre turistov. Medzi hlavné činnosti spolku patrila výstavba a značkovanie chodníkov a mostov v dovtedy ťažko prístupných tatranských dolinách a horských terénoch. Medzi prvé chaty, ktoré sa vystavali a ktoré slúžia dodnes, patrí chata Rainerova, Téryho, Sliezsky dom, chata pri Popradskom plese. Na ich stavbe sa uplatnili ako nosiči a robotníci ľudia z okolitých dedín. Nosiči no-



Profesionálni nosiči: Ondrej Hudaček s manželkou Máriou z Lendaku.

sili materiál na stavbu: drevo, cement, kamene, nástroje a potraviny pre ostatných robotníkov. V roku 1898 kamenársky majster Samuel Petras v Malej Studenej doline vybudoval prístrešie, ktoré nosiči využívali na etapovité vynášanie materiálu na stavbu Téryho chaty, ktorá bola slávnostne otvorená 21. 8. 1899 (MRÁZIK 1998: 57-58).

Osobitné miesto v dejinách tatranských nosičov si zasluhujú nosiči-robotníci, ktorí pracovali na stavbe visutej lanovky z Tatranskej Lomnice na Lomnický štít. Projekt realizovala chrudimská firma Wiener v 30. rokoch 20. storočia.. K dolnej stanici lanovky sa vozil náklad nákladnými autami, na Skalnaté pleso nosili materiál nosiči a mulice, na vrchol už iba nosiči. Robotníci tu vykonávali, najmä v hornom úseku lanovky, priam otrockú prácu. V horolezeckom teréne nosili všetok stavebný materiál: cement, vodu, vápno, piesok, drevo, kovové časti nosných konštrukcií pomocnej lanovky, laná. Nejednen nosič sa obracal s nákladom i viackrát denne, lebo zárobok bol podmienený množstvom vneseného materiálu. Za jeden kilogram vneseného materiálu sa platilo 20 halierov, po štrajkoch 1 korunu. Tridsať nosičov vtedy vynieslo na chrbtoch 40 ton dreva, 35 ton piesku a štrku, 5 ton cementu, 7 ton ocelevej konštrukcie a 40 ton ďalšieho materiálu, a to všetko od konca mája do začiatku júla 1936, za 34 pracovných dní. Niektorí si pritom úplne zničili zdravie, najmä srdce, dvaja nosiči prišli pri práci o život. V tomto období nepoužívali nijaké nosidlá, všetko sa nosilo na pleciah, tehly nosili vo vreciach na chrbtoch. Muž, ktorý vyniesol na chrbte prvé lano až na vrchol, a vďaka ktorému sa potom po ňom vytiahli ťažké laná hlavnej lanovky, bol „kráľ tatranských nosičov“ Ondrej (Jendrek) Hudáček z Lendaku. Ondrej v tomto horolezeckom teréne nosil priemerne 70 kilogramové vynášky (CIBULA 1963: 97).

Po dokončení výstavby lanovky a chát mnohí robotníci-nosiči zostali v Tatrách na chatách a vynášali potraviny, petrolej a znášali prázdne obaly a odpad. Ich vzťah k Tatrám a noseniu bol však celkom utilitárny, nosenie brali ako hocikaké iné zamestnanie. Neboli

v horách preto, aby sa kochali ich krásou, obdivovali kamzíkov. Pracovali v tomto prostredí, pretože to bola jedna z mála možností, ako zarobiť peniaze a uživiť rodinu. Z domu vyrážali ráno o štvrtej, piatej, s kúskom chleba a slaninou do hôr. Vracali sa až za súmraku. Nosili všetko, čo bolo treba. Nevyberali si. Uhlie, drevo, sporák, telegrafné stĺpy, vajcia, pivo. Dokonca raz vyviedli na Zamkovského chatu kravu, čo vraj bolo po takom teréne náročnejšie ako vynáška. Nosili náklady i viackrát denne, aby čo najviac zarobili. Niekedy nosili dvakrát za deň, inokedy aspoň jeden a pol vynášky. To znamená, že ráno vyniesli náklad na chatu, vrátili sa dolu, druhý náklad vyniesli len do polovice cesty, kde ho na noc ukryli. Na druhý deň išli opäť s vynáškou nahor a potom sa vrátili pre odložený náklad z predchádzajúceho dňa.

Boli to ľudia málovravní, jednoduchí, skromní. Po ceste jedli, prehodili pár slov s turistami, občas si počas vynášky zahrli karty, čo-to popili a vracali sa domov. Medzi najznámejších profesionálnych nosičov patrili: Ondrej Hudáček a neskôr i jeho manželka Mária z Lendaku, Ondrej Kačmarčík, Ján Čížik, Jozef Bobák a mnohí iní z Novej a Starej Lesnej, Slavkova, Spišskej Soboty a okolia. Napríklad Mária Hudáčková začala s nosením až po štyridsiatke, v čase, keď už mala štyri deti. Nosila s mužom roky, denne mala na chrbte priemerne 30 kilový náklad. Jej rekordom je 50 kg na Zbojnícku chatu. Nosili najmä na chaty v Studených dolinách. Chatu pri Zelenom plese (Brnčalovu) zásobovali nosiči: Ferdinand Grich, bratia Smoleňákovci, Ján Košťák, Edo Riszdorfer z Rakús, Mlynčekov a Lendaku (BEDNÁR 1969: 3).

Užitárny vzťah nosičov k svojej práci potvrdili viacerí chatári, napríklad M. J. st. 1925:

„...ja som mal takého jedného z Lendaku, staval, potreboval peniaze, a ja som mal na Kamzíku (bývalá chata nad Starým Smokovcom, slúžila často ako sklad pre vyššie položené chaty) desať ton koksu, ktorý som potreboval vyniesť hore na Terynku a tak sme sa dohodli. Ja som mu to vyárendoval a on trikrát denne šiel na chatu s priemerne 70 kilovým nákladom, začínal už o štvrtej ráno. Mal čo robiť, aby tých 10 ton za mesiac a pol vyniesol. Ale on bol rád, že má prácu, to bol čiste profesionálny vzťah. Potreboval prachy, keď práve nepašoval kone, tak nosil.“

Okrem nosičov významné miesto v transporte bremien zohrali furmani, ktorí sa starali o zásobovanie chát v Doline Bielej vody (Brnčalova, Kežmarská chata): Peter Suchanovský, Andráš z Rakús a mnohí iní. Najznámejším bol Albert Šefc, ktorého tragickou smrťou v roku 1985 furmanstvo z Tatier úplne zmizlo (BEDNÁR 1969: 3).

Situácia po druhej svetovej vojne

Po vojne vysokohorské chaty menili každú chvíľu majiteľa. Nebolo turistov, potravín, tovaru. Tesne po skončení vojny boli chatári na chatách ako nájomcovia. Po znárodnení prešli chaty pod štátnu správu. Spravovalo ich viacero podnikov: Turista, Tatranské hotely, Interhotely, RaJ, Tatranská správa účelových zariadení. Tieto podniky spravovali hotely a ubytovacie zariadenia v kúpeľných mestách a osadách. Mali zabezpečovať i fungovanie vysokohorských chát a zamestnávať chatárov. Chatár bol vo väčšine prípadov zároveň nosičom. Mal zvyčajne jedného zamestnanca: nosiča, kuchára, opravára, záchránára v jednej osobe. Neskôr podnik dovolil dvoch oficiálnych zamestnancov s pracovnou zmluvou a stálym zdaneným platom, s ktorými musel zabezpečiť prevádzku celej chaty. Podľa výpovedí informátorov sa majitelia príliš nestarali, ako chata funguje, čo potrebuje, najmä že z nej pravidelne vykazovali peniaze. Nezaujímalo ich, v akých podmienkach ich zamestnanci na chate žijú a s akými problémami musia denne zápasiť. Ak



Spôsob balenia nákladu na krátke nosítka a balenie nákladu na súčasné typy nosidiel.

chatár potreboval materiál na opravu či prestavbu, musel si ho zohnať sám (zabezpečiť, vyniesť, prípadne ukradnúť).

Tovar, ktorý bolo treba vyniesť, bol zložený pre Téryho a Zbojnícku chatu najskôr v Starom Smokovci, v hoteli Grand, neskôr o niečo vyššie na Hrebienku, pre chatu pod Rysmi na Štrbskom plese, potom na Popradskom plese. Tam si náklad nosiči nabalili a vynášali na chaty. V tom období bol model nosenia odlišný od toho, aký sa praktizuje dnes. Nosilo sa iba jedenkrát za deň, iba profesionáli nosili viac, váha nákladov väčšinou nepresiahla 50 kilogramov. Výnimočne niekto vyniesol viac, ale len v prípadoch, že náklad bol veľmi objemný alebo sa nedal rozobrať – napríklad pec, kachle, harmónium.

Keďže turistov chodilo veľmi málo (prípady chaty pod Rysmi) alebo chodievali len počas víkendov, nebolo treba nosiť každý deň. Nosiči pracovali na oprave chaty, prípadne sa venovali horolezectvu či iným aktivitám. Na chatách sa však neposkytovali také služby ako dnes. Napríklad na chate pod Rysmi turista dostal v 50. rokoch čaj, nejaké keksy, vodku, rum, paradajkovú polievku. Ak si chceli turisti pochutiť na prihrievanom či uvarenom jedle, museli si priniesť zvyčajne so sebou drevo alebo petrolej. Táto chata bola otvorená iba počas letnej sezóny, bola to vlastne iba jedna kamenná miestnosť, kde sa varilo, jedlo, žilo, spalo – preto sa vtedy nazývala *útulňou*. Chaty v Studených dolinách – Téryho, Zbojnícka boli už vtedy lepšie vybavené, poskytovali širšie služby, boli otvorené celoročne a boli ľahšie prístupné. Mali izby pre hostí, kuchyňu, jedáleň. Postupným rozširovaním kapacity a služieb bolo potrebné zvýšiť počet zamestnancov, teda i nosičov.

Príchod novej generácie nosičov (50.-70. roky 20. storočia)

Koncom päťdesiatych rokov, s rozvojom horolezectva, začali prichádzať do Tatier „cudzinci“. Vysokoškolskí študenti v snahe pobudnúť počas prázdnin v tomto prostredí čo najdlhšie, zjednávali sa na leto na brigády ako nosiči a pomocníci na chatách (čo vlastne funguje dodnes). Ich vzťah k tejto práci už nebol racionálne profesionálny, zameraný len na zisk. Bola to snaha skĺbiť príjemné s užitočným, byť počas prázdnin v prostredí, ktoré sa im páčilo a popri tom zarobiť peniaze:

„Mali sme fantastickú kondíciu. Vyniesli sme uhlie ráno, zapísali do knihy vynášok a išlo sa liezť. Často po horolezeckej túre sme večer išli ešte jedenkrát dolu po uhlie. Takú kondičku som nikdy predtým ani potom nemal. Ako študenti sme nemali peniaze na hotely. Horolezci patria na horné chaty. Tak sme sa dohodli s chatárom. Keď sa nedalo liezť, tak sme nosili ako draci, nadnosili sme si. Potom sa mohlo liezť“ (I. B., 1935).

Tak začali nosičov profesionálov nahrádzať študenti, plní romantických predstáv o živote v horách. Mladí horolezci, lyžiari, turisti hľadali v tomto svojráznom prostredí nový spôsob života.

Príchod vysokoškolákov možno zaznamenať najmä po roku 1948, po zmene politickej situácie v Československu a znova v časoch tzv. normalizácie, v 70. rokoch 20. storočia. Mnohí z nich sa totiž vďaka názorom a nechcote prispôbiť sa stávali pre spoločnosť nevhodnými:

„...Já su medik, mně vykopli ze školy, poňevač jsem neměl kladnej poměr ke straně. Co mi zbejvalo? Uměl jsem jenom lézt po skalách, tak sem šel do Tater a začal na těch Rysech jako nosič“ (M. J. st., 1925).

„...a hlavne som nechcel žiť v tých pomeroch a podmienkach, ktoré boli v tom čase. Takže to bol únik. Chcel som taký voľnejší, slobodnejší život, čo sa mi splnilo“ (J. S., 1925).

Od 60. rokov 20. storočia sa datujú snahy zefektívniť túto prácu, nahradiť nosičov koňmi, mulicami, helikoptérmi. Kone sa využívali v doline Bielej vody a na Sliezskej dome. Vidina rýchlej a pohodlnej dopravy ostala v troskách helikoptéry, ktorá sa zrútila 7. 5. 1967. Pokusy na čas prestali, boli drahé. Neskôr sa helikoptéry začali objavovať opäť, tentokrát s lepšími výsledkami. Nie je problém vrtuľníkom dopraviť na chatu 450-500 kilogramov materiálu za necelých 6 minút. Dnes ho využívajú chatári na Zbojníckej chate a na Rysoch, najmä pred začiatkom letnej či zimnej sezóny na prepravu väčšieho množstva materiálu: uhlia, piva a stavebného materiálu.

Príchod nových ľudí a nové transportné možnosti boli príčinami, kvôli ktorým domáci profesionálni nosiči koncom 60. rokov prestali vo Vysokých Tatrách pôsobiť. Nosili roky, zvykli si na určitý systém a útok na ich stavovské výsady nezniesli (MACHALA, MIKOLAJ 1995: 161).

Súčasný stav

Postupnou praxou a skúsenosťami sa na chatách zaviedol model, ktorý s menšími zmenami pretrval do súčasnosti. Na chate je vždy chatár (pôvodne ako zamestnanec podniku, ktorý chaty prevádzkoval, v súčasnosti ako nájomca), dvaja až traja stáli zamestnanci-nosiči a niekoľko brigádnikov (tri až osem) počas sezóny a počas väčších podujatí (Dni JAMES, Medzinárodný výstup na Rysy, Nový rok a pod.). Brigádnici: 4-6 dievčat do kuchyne a na prevádzku chaty, v prípade Rysov 8-10 dievčat v kuchyni, 2-4(5) nosičov.



„Štandovanie“, tzv. oddych počas vynášky.

Chatár najíma personál, stará sa o prevádzku chaty, ubytovanie a želania hostí. V prípade chaty pod Rysmi je chatár zároveň i nosičom a prevádzku chaty má na starosti personál.

V súčasnosti nosiči vo Vysokých Tatrách pracujú na týchto chatách: Zbojnícka chata – 1960 m n. m., Téryho chata – 2015 m n. m. chata pod Rysmi – 2250 m n.m. Zamkovského chata – 1475 m n.m. Rainerova chata – 1300 m n. m.

Motivácia pre prácu nosiča v druhej polovici 20. stor. a v súčasnosti

Na základe terénnych výskumov, osobných skúseností, literatúry a poznatkov, ktoré som v horách nadobudla, môžem konštatovať, že motivácia pre prácu nosičov v stanovennom období bola, je a bude približne tá istá.

Pýtala som sa „horských vlkov“, ktorí toho zažili naozaj veľa – osemdesiatnikov spomínajúcich na polstoročie vzdialené udalosti. Pýtala som sa ich nástupcov, ľudí o jednu-dve generácie mladších. Pýtala som sa i mojich rovesníkov, ktorí boli ochotní rozprávať o svojej práci. Rôzne generácie ľudí, ktorých do Vysokých Tatier priviedli rôzne cesty však mali vždy jedno spoločné – lásku k horám. Všetci svorne tvrdili, že prišli a zostali tu práve kvôli nim. Cítili potrebu byť v tomto prostredí, „obkolesení nebotyčnými štítmí, žiť tu a dýchať vzduch presýtený vôňou kosodreviny“. Boli a sú ochotní prijať hocijakú prácu, i tú najpodradnejšiu, len aby mali možnosť zostať.

Ako hlavný motivačný činiteľ teda môžem uviesť:

- **vzťah k horám a prírode.** Svedčia o tom napríklad aj tieto výpovede: „Nechal som školu, prácu, prišiel som do Tatier a bol som ochotný hoci zametať chodníky v Smokovci, či zbierať papiere okolo plesa, len aby som tu mohol zostať“ (M. A. 1978).

„Dal som v práci výpoveď, prišiel do Tatier a spýtal sa, či môžem nosiť, pretože som nechcel zostať v meste. Na začiatku som nosil z lesa kamene na budovanie chodníka a potom som začal nosiť potraviny na chatu. Ak by ma chatárka nevezala, neviem, čo by som robil. Bol som si skrátka istý, že ma niekde vezmú nosiť“ (V. D. 1978).

Sem zapadá aj výrok bývalého člena tatranskej Horskej služby, ktorý sa vyjadril, že ho do Tatier priviedla príťažlivosť hôr, lebo na rozdiel od žien sú hory večne neodolateľné.

Hlavným cieľom týchto ľudí bolo spojiť príjemné s užitočným. Žiť v horách a popritom zarobiť peniaze (napriek tomu, že finančné ohodnotenie nebolo a dodnes nie je adekvátne vynakladanej námahe). Hory sú pre nich životným štýlom, životnou filozofiou.

Okrem vzťahu k horám sa vo výpovediach nosičov vykryštalizovali ešte ďalšie postoje, ktoré by sa dali zaradiť k ďalším motivačným činiteľom. Boli to najmä:

- **voľnosť** – pocit, že sa človek nikde a na nikoho neviaže, je sám sebe pánom, robí, kde chce a ako dlho chce.
„Nebol to únik od civilizácie, ale od toho života, tej pretvárdky. Nie, nechcem to nejako ponižovať, ale mne sa zdalo a stalo, že som bol, cítil som sa naplnený, šťastný, spokojný, v mimoriadnej kondícii“ (A. M., 1953).
- **sloboda** – ako motiváciu pre prácu ju uviedlo veľké množstvo opýtaných. Pod slobodou myslia slobodu slova, myšlienok, názorov. Sem patria najmä ľudia, ktorí hľadali v horách únik od civilizácie, politickej situácie, boli „nevhodne stranicky orientovaní“, študenti, ktorých vyhodili zo školy atď.
„Po čase dokážem asi tak to zanalyzovať, že kvôli slobode. Jednoducho, potreboval som slobodu a čisté vzťahy. Keď som videl, ako sa tí bolševici v mojej robote naparujú, povedal som si, nájdem si inú, slobodnejšiu robotu. Budem vedieť, že keď spravím, vynesiem, toľko dostanem“ (J. P., 1940).
„To nosenie je naozaj krása. V tej dobe to bol vlastne únik, tam bol každý svojím pánom, nemusel byť stranicky zainteresovaný. Keď sa človek do toho dostane, nič ho nebolí, netlačí – je to nádhera, psina, pocit slobody. To vám potvrdí ktorýkoľvek nosič“ (M. J., 1925).
- **sebapoznanie, sebarealizácia, sebahodnotenie** – otestovanie vôľových vlastností, koľko toho človek vydrží v novom prostredí, ako bude reagovať na nový spôsob života a práce, ako sa telo vysporiada s námahou. Je to vlastne jedna z foriem duševnej katarzie.
„To nosenie a vlastný život na chate – my sme tomu hovorili „zápas s vnútorným srahom“. To sa človek musel určitým spôsobom zmeniť. Malo to ohromný význam, lebo potom všetko, čo robíte tu dolu, je hračka. Nikde som nepoznal takú náročnú prácu, ako je práve táto“ (M. J., 1925).
- **získanie sebadôvery** – dobrými výkonmi, uznaním okolia, úspechom.
- **relaxácia** – ťažkou fyzickou prácou. Tento motivačný činiteľ je zrejmý u psychicky pracujúcich ľudí, u tých nosičov, ktorí sú pôvodným zamestnaním najmä pedagógovia, prípadne pri svojej každodennej práci nevyhnutne prichádzajú do kontaktu s väčšou skupinou ľudí. Fyzickou námahou sa snažia zbaviť psychického napätia, stresu, prípadne problémov.
„Tá fyzická únava, to je tak. Telo trpí, ale duša je v relaxe, to je nesmierna bohatosť myšlienok. Strašne veľa čistých myšlienok človeka pod tou váhou napadá. Žiadna závisť, problémy, hnev. To zostáva dolu“ (J. Š., 1953).
- **zvedavosť** – zo začiatku v mnohých prípadoch bola spolu s chuťou zmeniť prostredie či kolektív, prípadne zakúsiť samotu v relatívne izolovanom prostredí.
„Vlastne som nevedel, do čoho idem. V Tatrách som bol druhýkrát v živote uchádzať sa o túto prácu, lebo som o nej počul od kamaráta. Chcel som skúsiť niečo iné, voľnejší pracovný čas, bez cvikania karty“ (M. Š., 1961).

„Ja som mladíckou nerozvážnosťou prišiel o prácu, tak som si niečo hľadal, lebo vtedy museli robiť všetci. Rozhodol som sa, že budem nosiť. Ved' je to robota ako každá iná.“ (V. B., 1951).

Okrem toho k motivačným činiteľom môžeme zaradiť i financie a finančné ohodnotenie za prácu. Nikto z opýtaných sa k tomu otvorene nevyjadroval, ale peniaze boli pre nich ak aj nie dôležité či prvoradá, určite však potrebné. Zadarmo a pre dobrý pocit by túto prácu nik dlhšie nerobil, resp. nemohol robiť.

Motivovať k práci nosiča môžu i kamaráti, kolektív, rodina či osobnosti, ktoré sú adeptovi nosičstva akýmsi vzorom:

„Už sa mi odnechcelo viac učiť, ísť na VŠ, chcel som si od školy oddýchnuť, a i to, že moji dvaja bratia boli tiež nosiči, mali kondíciu, svaly, peniaze. Ja som s nimi chodil na Zbojnícku chatu a videl som, že je to práca, ktorá by ma bavila, pretože mala v sebe kus romantiky a dobrodružstva a takého chlapeckého boja.“ (P. P., 1946).

Môžeme teda zhrnúť. I keď nosičov k práci motivovalo čokoľvek, ktokoľvek, kolektív, túžba po slobode, vzor, najdôležitejším motivačným faktorom je láska a úcta k prírode, k horám. Bez vzťahu k nim by nik nebol ochotný, ani za vysoký plat, pracovať tak ťažko a v takých náročných, často obmedzených i nebezpečných podmienkach, v akých nosiči v Tatrách pracujú.

Názory rodiny, priateľov a okolia na povolanie nosiča (očami nosičov)

Výber povolania je u každého jednotlivca dôležitým životným rozhodnutím. Záleží od neho jeho ďalšia existencia, odvíjajú sa ďalšie cesty, osudy, možnosti, osobné stratégie.

Nosiči sa pre svoje zamestnanie rozhodli dobrovoľne, poznajúc okolnosti a prípadné ťažkosti, pravidlá, slabé finančné ohodnotenie. Vedeli, že nosenie nebude „prechádzka ružovou záhradou“. Čakali ich hodiny, dni, roky ťažkej driny za relatívne malý plat. Často sa stretávali s nepochopením najbližších: *„Musím povedať, že manželka mala naozaj veľké pochopenie, rezignovala, videla, že niet sily, čo by ma udržala doma. Po rokoch človek vidí, aký bol veľký egoista, keď som mal byť pri rodine, šiel som do kopcov, ale cítil som, že to skrátka potrebujem“* (J. Š., 1953).

„Doma vôbec nevedeli, o čo ide, o čo kráča. Nikto nevedel, čo je to horolezectvo, lyžovanie, nieto ešte nosenie, Tatry. Ale keď bratia za mnou prišli, okamžite im prischli ku srdcu. Ivan kvôli horám nechal školu a Peter vlastne tiež Rodičia ani netušili, ako my tam v horách žijeme. Vraj, ty sa nehanbiš? Ako staničný nosič, vravievali“ (J. P., 1940).

„Rodičia chceli dačo iné. Vraj som čierna ovca rodiny. Nebolo im po vôli. Robili presvedčovacie akcie, jak sa týmto chcem živiť, to môžem ísť aj na stanicu nosiť kufre. Krsná ma podržala, vraj som aspoň bližšie k Bohu. Ale rohlíky a polievku môžem predávať i dolu v obchode a nemusím si so sebou všetko nosiť“ (P. R., 1946).

„Moja matka ma nechcela pustiť. Presvedčala ma, že sa tam iste zabijem, ako môj kamarát. Kľáčala predou mnou so slzami v očiach“ (J. ST., 1925).

Vo svojich memoároch o tom informátor I. B. píše takto:

„Otec mi často vravieval: Pozri sa synku, si predsa rozumný mladík. Aspoň čiastočne. Pochopiteľne, každý musí mať nejakého konička, niekto chodí na ryby, huby, pestuje kaktusy, chová rybičky, salamandry, zbiera známky, zápalkové nálepky, niekto hrá šach, mariáš, futbal. No a ty si si z takého množstva možností vybral to, no najčudnejšie. Najnebezpečnejšie. Najnamáhavejšie. Bol som zlý, nepodarený, neposlušný syn. Odolal som pôvabom akvaristiky, rozkošiam kaktusárstva a filatelizmu. Zostal som

horalom, horolezcom, nosičom. Iste som si zle vybral. Rybárenie je azda krajšie a užitočnejšie“ (BAJO 1992, 17-18).

Organizácia práce nosičov v druhej polovici 20. storočia

Podľa formy organizovania tejto profesie môžeme horských nosičov vo Vysokých Tatrách rozdeliť do troch základných skupín:

- stáli zamestnanci
- sezónni zamestnanci – brigádnici
- príležitostní nosiči

Stáli zamestnanci – sú ľudia trvalo zamestnaní na chatách. V minulosti chaty spravovali podniky: Turista, Tatranské hotely, Interhotely, Reštaurácie a jedálne, Tatranská správa účelových zariadení, v súčasnosti Slovenské Karpaty s. r. o. Chatár spolu s nosičmi boli oficiálne zamestnaní na pracovnú zmluvu s fixným platom a určenou náplňou práce. Dostávali pochvaly, kárne opatrenia i pokarhania. Za socializmu mávali školenia a dokonca za odmenu absolvovali družobné zájazdy.

„Volali nás na všelijaké školenia. My sme tam sedeli a prišiel chlapík z Bratislavy z nejakého podniku, hotela. Prednášal nám, že hygiena musí byť bezvadná, o vzhľade a kvalite jedla, takéto pohádky. Ktovie, či videl vôbec zblízka takú chatu!“ (O. B., 1925).

Nosiči okrem vynášania potravín a materiálu mali v pracovnej náplni vykonávať práce na chate – predávať v bufete, variť, upratovať a činnosti spojené so zabezpečením chodu prevádzky chaty. Oficiálne boli pracovne zaradení ako „predavači v obchode“, keďže funkcia „nosič“ nebola uvedená v nijakom katalógu pracovných činností. Takto zaradenému nosičovi bol určený základný plat, ku ktorému sa prirátavali peniaze za vynesenie materiálu, evidovaný v knihe vynášok.

Chata pod Rysmi bola a dodnes funguje ako jediná chata otvorená iba počas letnej sezóny, preto musel podnik zamestnancov z tejto chaty na zimu dakde „schovať“. Pracovali väčšinou na lyžiarskych vlekoch, v chate na Solisku, prípadne na inej chate, kde práve chýbal zamestnanec.

V súčasnosti pôsobia chatári na chatách ako nájomcovia, s nájomnou zmluvou, ktorá sa v istých časových intervaloch obnovuje, so schválením a súhlasom všetkých majiteľov chaty.

Nosiči-brigádnici – sú to väčšinou vysokoškolski študenti, horolezci, športovci, pracujúci počas letnej sezóny. Väčšina z nich len vynáša náklady, niektorí pomáhajú na chate, podobne ako stáli zamestnanci. V minulosti boli oficiálne evidovaní ako brigádnici, dnes zväčša nemajú nijaké pracovné zmluvy, prípadne majú Dohodu o činnosti (celosezónne) alebo Dohodu o vykonaní práce. Vždy sa vopred ústne dohodnú s chatárom, prípadne telefonujú alebo napíšu listy s prosbou o brigádu na leto. Na každej chate pracuje v lete viacerých brigádnikov, nosičov, ktorí permanentne zásobujú chatu potrebným materiálom, a najmä čerstvými potravinami. Nosia väčšinou štyri až päť dní v týždni, jedenkrát za deň. V prípade potreby (Medzinárodný výstup na Rysy, výročie chaty, dni James či nejaké oslavy) sa nosí a pracuje často nonstop dva-tri dni v kuse a nosiči sa s nákladom obrátia dva – trikrát denne.

Príležitostní nosiči – môžeme ich rozdeliť na dve skupiny:

- Prvou skupinou sú Tatranci, priatelia, známi, ktorí prichádzajú občas na chatu vypočítať či vyniesť náklad pri príležitosti návštevy chaty. Zväčša sa ohlásia dopredu telefonicky u chatára a spýtajú sa, čo potrebuje vyniesť. Patria sem i chlapci-športovci, ktorí príležitostne vynášajú náklady kvôli zlepšeniu svojej fyzickej kondície. Do tejto skupiny



Náklad zložený na Popradskom Plese a pripravený pre turistov, aby ho za odmenu vynesli na chatu.

ny môžeme zaradiť ľudí, ktorí si popri svojom zamestnaní privyrábajú či naopak, relaxujú ako nosiči: učitelia, lesní robotníci, členovia Ochrany štátnych hraníc (do roku 1989), členovia Horskej služby.

- Druhou skupinou sú turisti, ktorí dobrovoľne vynesú na chatu tovar. Tento špeciálny prípad sa týka iba chaty pod Rysmi. Chatár na Popradskom plese pri turistickej značke vybudoval prístrešok. Do neho počas letnej sezóny pripraví každý deň 5-10 kg balíčky potravín, prípadne uhlia či iného materiálu so sprievodným textom, sľubujúcim za vnesenie týchto balíčkov na chatu tekutú odmenu: za vnesenie 5-10 kg nákladu je čaj zadarmo, za ťažšie náklady čaj s rumom. Počas rekonštrukcie chaty, zničenej lavínou, pripravil aj prázdne nosidlá s prosbou o ich vnesenie na chatu s tým, že sa na nich bude znášať dolu odpad. Turisti na to reagujú rôzne. Jedni znechutene kývajú hlavou, neveriac, že by sa niekto dal nahovoriť na vynášku, iní si vhodia do batoha vrecko potravín či koksu len tak z recesie, u ďalších je táto forma „výpomoci“ bežná a berú to ako normálnu vec. Vždy, keď som išla na túto chatu, všimala som si reakcie turistov, pristavujúcich sa pri tejto nezvyčajnej upútavke. Ráno bol prístrešok plný nabalených vreciek a popoludní miesto zväčša zívalo prázdnotou. Stáva sa síce, že turisti precenia svoje sily a nechávajú náklad pri chodníku, pod kameňmi či v kosodrevine, pre väčšinu však vynieť tento náklad je akousi povinnosťou ocenenou o tisíc metrov vyššie na chate pohárikom výborného čaju a úprimným „ďakujem“ od chatára a personálu. Toto

je jedna z vydarených foriem, ako vhodnou formou motivovať turistov na spoluprácu a trochu si vážiť to, čo si na vysokohorských chatách majú možnosť kúpiť.

Vlastností horského nosiča a kritériá výberu člena socioprofesnej skupiny

Čo sa týka správnych vlastností horského nosiča, názorov a kritérií na ne, je ich mnoho. Nedá sa presne vytýčiť a navrhnúť, aký by nosič mal byť. Nedá sa povedať a nadiktovať, že dobrý nosič je alebo má byť napríklad pracovitý, fyzicky zdatný, zhovorčivý, usmievať sa, vie dobre variť a všetko vie opraviť. Chatári posudzovali nosičov, či vlastne „adeptov nosičstva“ vždy ako individuálne osobnosti, s vlastným spôsobom vyjadrovania, názormi, prístupom k práci, k povinnostiam. Časom sa každý jednotlivec, ktorý je nútený či odhodlaný žiť dlhší čas vo vysokohorskom prostredí, vykryštalizuje, otvorí sa a prejaví. Ukáže sa, či sa človek na daný typ práce hodí, alebo nie.

Každý chatár má vlastné kritériá, podľa ktorých si vyberá budúcich spolupracovníkov a vraví, že má na ľudí „nos“, ktorý je výslednicou jeho dlhoročných skúseností, omylov i prešľapov. Na jednej chate chatár preferuje nosičov, ktorí urobia len to, čo im povie a očakáva, že do iných vecí sa nebudú iniciatívne púšťať. Iný chatár okolo seba potrebuje ľudí, na ktorých sa môže vo všetkom spoľahnúť, od dôkladnej údržby chaty, cez prípravu dobrého jedla, vľúdne slovo, nákupy, vynášky, až po financie. Na prvé miesto medzi kritériami pri výbere nosiča sa dá rozhodne zaradiť dôveryhodnosť a česťnosť, pretože pokiaľ človeku neveríte, nemôžete s ním spolupracovať, zvlášť v prostredí a situáciách, kde sú ľudia na seba odkázaní a často na sebe závislí. Chatár musí byť presvedčený, že nosič vynesie všetko, čo je na chate potrebné, že náklad nepoškodí, neukradne z neho (známy je prípad nosiča z chaty Kamzík, ktorý odoberal z nákladu konzervy a počas cesty ich schovával pod kamene, v zime do snehu a potom chodil s rodinou zbierať úlovok), že náklad nestratí, peniaze na nákup tovaru neprepíše, neoklame pri vážení nákladu atď. Vzťahy medzi ľuďmi by tu mali byť založené na vzájomnej dôvere a rešpekte. To je však ideál. (Je známy a popularizovaný prípad nosičov zo Zbojníckej chaty, ktorí mali nosiť na chatu v bandaskách petrolej. Naliali si pri balení nákladu na dno bandasky 4-5 litrov petroleja, celou cestou na chatu išli s ľahučkým nákladom, pod chatou doliali náklad vodou z plesa, náklad na chate odvážili a nechali si zaplatiť. Oklamany chatár si „trhal v zime vlasy“, keď túto tekutinu nalial do petrolejových lúč. Potom bolo dlho na bandaskách napísané: PETROLEJ ALEBO VODA.)

„Nosil som hore drevo na Zbojníčku, mordoval som sa a teraz som videl, že tí moji kolegovia klamú, tak to asi tak má byť. I ja som klamal. Ale fakt sme boli biedne platební. 1.60-1.70 Kčs za kilo. Ja som vyniesol 50 kilov a dostal som 80 korún, to neboli peniaze. Zjedol som ako kyselina sírová, viac som zjedol ako zarobil. Tak som vymyslel, nosil som ku plesu pod chatou suché drevo, ľahučké. Dva tri dni som ho močil v plese, a potom som ho ten kúsok také ťažké, mokré, nosil na chatu a vážil. Ale situácia sa zmenila. Dnes ani ja, ani moji nosiči nemusíme nosiť mokré drevo. Je to o vzťahoch“ (V. B., 1951).

Podľa chatárov by nosič mal byť skromný, húževnatý a pracovitý. Láhkovosť a faľošné hrdinstvo sa v horách nevypláca. Lepší sú nosiči, ktorí začínajú pomaly a nepachtia sa za rekordmi. Začiatovníci, prahnúci hneď po veľkých rekordoch, si často neuvedomovali možné riziká. Takýchto nosičov sa museli chatári veľmi rýchlo zbaviť, pretože hrozilo, že v honbe za rekordom prídu o život.

Nosičská práca sa svojou zvláštnosťou odlišuje od ostatných povolání. Je príťažlivá a zaujímavá, mnohí by si ju chceli vyskúšať na vlastnej koži. Niektorí len tak na chodníku

požadajú nosiča, že si to chcú na kúsku vyskúšať, iní prídu na chatu dohovoriť sa na mesiac, dva, či na celé leto. Niektorí sa osvedčia, iní sa vzdajú po prvej vynáške. Fyzická sila nesmie byť výbušná, ale orientovaná na vytrvalosť, kondícia nie je hlavným kritériom, pretože tú každý, kto naozaj chce, získa časom.

„Kondične ma to netrápilo, ako na tom je. Povaha bola dôležitejšia. Boli takí, čo vyniesli a odišli. Tí mi vyhovovali. Nerušili atmosféru na chate. A tí, čo tam boli trvalo, museli byť priateľskí, úprimní a zohraní, aby neboli problémy. Ak riešiť, tak aby odišli oni, a nie ja. Museli sme si úplne dôverovať. Nič sa neblokovalo, nekontrolovalo, keď som bol preč, musel som im absolútne veriť. Oni zase dôverovali mne, že ich zaplatím.“ (P. R., 1946).

V časti verejnosti sa možno stretnúť s názorom, že správny nosič má byť silný a hlúpy, aby veľa vyniesol a málo pýtal. Často sa nosiči pri vynáške stretávajú s tým, ako dávajú rodičia pri pohľade na nosiča svojim deťom ponaučenia typu: „Vidiš, ak sa nebudeš poriadne učiť, aj ty takto dopadneš! Keby sa bol učil, nemusel takto driať.“ Turisti si myslia, že nosiči sú nevzdelanci, ktorí vláčia na chaty náklady, pretože to nedokázali dotiahnuť nikam vyššie. Z mojich terénnych výskumov však vyplýva, že v súčasnosti má 60-70% nosičov stredoškolské a 30-40% vysokoškolské vzdelanie.

Nosičské zásady alebo Desatoro správneho nosiča

Každá chata má svoje pravidlá a zásady, ktorými sa riadi, aby dokázala fungovať. Takéto pravidlá mali a majú i nosiči. Konkrétne pravidlá sa viažu väčšinou na daný kolektív tejktorej chaty. Vedelo sa o nich, vznikali a šírili sa tak ako „ľudové pesničky“. Ten, kto začal nosiť a fungoval v danom kolektíve, bol o nich informovaný, ale záležalo iba od neho, či sa nimi bude striktnie riadiť alebo nie. Nie každý, samozrejme, pravidlá dodržiaval.

Ako príklad použijem pravidlá nosičov z chaty pod Rysmi, pretože mali širokú a dlhodobú platnosť a ich porušenie bolo verejne sankcionované.

1. Čo si raz nosič nabalil na krošňu, to už nešlo dolu

Ak aj pri balení či pri prvom nakladaní na chrbát nosič zistil, že je náklad veľmi ťažký, už ho z krošne dolu nedal.

„Čo si si nabalil, to si aj vynesieš, tvoja chyba, teraz sa tráp! Ak si nabalím vynášku, mám dve možnosti: buď vyjdem hore, alebo ma tam šľak trafi, ale že by som ja odložil časť nákladu po ceste – neexistuje! Nebolo možné, aby sme niečo nechali, aj keď sme sa necítili dobre. Na človeka vplýva počasie, tlak, choroby, ale to treba prekonať. Na Popradskom plese som vzal do vrečka penicilín o 10.00 vo vodopáde som zapil tou ľadovou vodou tabletku, lebo som mal angínu a pokračoval som vo vynáške“ (J. Š., 1953).

2. Neprijímať pomoc od ceprov

V nijakom prípade nedovoliť, aby turisti, tzv. cepri¹ pomáhali nosičovi (zaviazať šnúru, podať vodu, podržať krošňu). To by bola dehonestácia nosičského remesla. Turisti tu nebudú vždy, preto by mal byť nosič pripravený na všetko, vedieť si pomôcť sám a nespoliehať sa na akúkoľvek pomoc od iných. Nosiči sa snažili týmto situáciám, vyžadujúcim pomoc, vyhnúť alebo im predchádzať (pred nástupom do exponovaného úseku skontrolovať náklad, výstroj, nepreceňovať sa).

3. Nikdy nedať vyskúšať krošňu ceprovi

Ak turista-ceper si chcel krošňu vyskúšať na štande,² nikdy to nosiči nedovolili. V mimoriadnych prípadoch dovolili sympatickému turistovi navliecť krošňu na chrbát alebo sa s ňou postaviť, ale prejsť nemohol ani meter. Často sa totiž stávalo, že turista, ne-

zvyknutý na váhu a náklad spadol, pošmykol sa, zranil, prípadne poškodil i náklad alebo nosidlá.

4. Nosič chodí na vynášku zásadne iba skratkou cez vodopád

„Cez vodopád“ znamená chodník vedúci popod vodopád, ktorý nosiči a chatári vybudovali na skrátenie cesty, ale i z praktických dôvodov, aby sa počas vynášky vyhli veľkým skupinám turistov na značkovanom chodníku. Tento úsek je však príliš náročný a exponovaný, zaistený reťazami. Z turistického chodníka sa táto skratka zdá strmá, a preto turistom nejde do hlavy, ako tadiaľ môže nosič i s nákladom prejsť.

Sankcie za porušovanie pravidiel

Sankcie boli všeobecne známe a väčšinou verbálne, humorne ladené, takže nikto pri nich neutrpel vážnu ujmu na zdraví, skôr utrpela česť nosičov a ich sebavedomie. Po uplatnení sankcií bolo miesto nosiča v hierarchii skupiny na samom konci.

Nosič, ktorý nepoužil skratku alebo nevyviesol na chatu celú vynášku, bol označený titulom „slabinger“, bol to najhorší titul, aký mohol nosič dostať.

„Nosič Bob Slabinger nepriniesol vynášku a nechal ju na Žabích plesách, vynášku nakoniec priniesli cepri!!! To je strata nosičskej cti. Preto navrhujeme, aby dostal titul: Super Odroň Slabinger Padavka.

Za vynášku 37!!! kg na základe uznesenia udeľujeme minus body s povinnosťou verejne nosiť tričko, na ktorom bude jeho výkon uvedený.“

Ak stály nosič vyviesol „iba“ 60-70 kg, kolegovia si ho doberali a robili si z neho posmech: „70 kilov – si chorý? Nemáš horúčku? Tu máš čaj a acylpirín a chod' si ľahnúť, niečo na teba lezie.“

Ak niekto nechal vynášku alebo odbalil, tak sme mu dali kabelku a povedali: „Ja si zoberiem plynovú bombu, na to sud piva a mäso a ty by si mohol zobrať známky“. Alebo: „Vieš čo, zober si krošňu a chod' nám dolu kúpiť noviny“ (J. Š., 1953).

Sebareflexia nosičov a úvahy nad budúcnosťou profesie

Chcem ešte uviesť niekoľko najvýstižnejších myšlienok a názorov horských nosičov na svoju prácu – ako na seba pozerajú, čo im nosenie dalo, o čo ich obohatilo, čo vzalo, čo sa pri nosení naučili. Zaznamenala som aj ich prognózy tejto profesie.

„Vieš, keď človek stúpa s nákladom, premýšľa. Nad vzťahmi, problémami života, spomínam si na ľudí, ktorých som tu stretol. Na svoje zážitky, čo všetko sa tu udialo, zmenilo. Ale vrchy, kamene, hory, tie sú pevné a večné. Najmä v jesennom čase, keď na chodníkoch takmer nestretnete človeka a je tu ticho, môžem sa úplne oddávať svojim myšlienkam. Cítim pokoj, akoby som bol v inom svete. Práca nosiča ma naučila cieľavedomosti, húževnatosti a to sa snažím vštepiť aj svojim študentom“ (P. P., 1946).

„V horách som sa naučil prehrávať. Naučil som sa otočiť a vzdať sa cieľa. Dovtedy som to nevedel“ (I. B., 1935).

„Za túto robotu som sa nehanbil, lebo predtým som robil aj horšie roboty. Jedno, čo mi ale zostalo, že ak idem hore kopcom s niečím, musím mať za to zaplatené. Niektorí napríklad túžili vyjsť na nejaký štít, potom si to horlivo zapisoval do zápisníka, ako zdolaný cieľ. Ale pre mňa to nikdy nemalo žiadny veľký význam. Skôr cesta ku cieľu bola zaujímavá“ (J. P., 1940).

„Tie skúsenosti rokmi prídu, vekom. Najhoršie je, ak človek príde s romantickými predstavami a ide. Teraz ale nemôžu chodiť s romantickými predstavami. Všetko v ľud-



Sherpa Rally, štart na Popradskom Plese, na Hrebienku.

skom živote má svoj čas. Neverím, že títo chlapci chatári prežívajú teraz niečo pekné. Všetko pekné prežili do tridsaťpäťky. Ten život, to chatárčenie má svoj rozmer len v určitom veku, potom to ide len akosi zotrvačnosťou“ (A. M.,1953).

„Základným rozdielom medzi terajšími a nami je ten, že my sme to nebrali ako povolanie, ako spôsob zárobku peňazí, ale ako spôsob života. Nikdy som sa nezamýšľal nad tým, čo mi to dalo. Bol to úplne prirodzený spôsob života. Bolo to iné i v tom, že ja som domáci. Ak príde človek napríklad z Bratislavy, vidina kopcov, veľké oči, romantika“ (O. Ď.,1961).

„Dnes vidím ten generačný problém. Keď som sa ja vypracoval, vytváral som si akúsi nosičskú filozofiu. Nebrali sme to športovo, boli tu určité rituály nosičské, ktoré mi tu dnes chýbajú, tá atmosféra. Dnes sa toto už vytráca, zhon zachádza i na chaty. Robia množstvo doplnkových športov, ale málokto sa dokáže obetovať noseniu tak, ako naša generácia. Nikto nevydržal tak dlho, ako my sme vydržali, a ani nikto nevydrží, dnes je zlá doba. Tolko nepoškrvnenej čistoty už oni nezažijú. Oni sú v nevýhode oproti nám“ (J. Š.,1953).

Nosičské remeslo je predovšetkým súťažou či zápasom so samým sebou. Nosič si postupne buduje úctu k sebe sebazapieraním, odriekaním, bolesťou. Spoznáva vlastné telo, testuje vôľové vlastnosti. Nosenie bolo a je z veľkej časti výzvou začať nový život, zo začiatku plný bolesti a premáhania, neskôr korunovaný úspechom, dobrým pocitom z práce, kolektívom, prežitými okamihmi. Nikto z informátorov nikdy neofutoval, že bol na čas nosičom, naopak, sú na to hrdí.

Povolanie horského nosiča prešlo od svojho vzniku mnohými zmenami. Vyvíjalo sa postupne od príležitostného, neskôr sezónneho zamestnania k profesionálnemu, až sa vykryštalizovalo do podoby, v ktorej ho nachádzame dnes.

Pohnútky, ktoré v 19. a začiatkom 20. storočia viedli ľudí k práci nosičov vo Vysokých Tatrách, sa značne líšia od motivácie povojnovej a súčasnej generácie. Je to spôsobené zmenou socio-ekonomických podmienok, zmenou politickej situácie, zmenou zmýšľania nosičov a ich prístupu k práci, životu, k horám. Motivácia nosiča k práci bola teda vždy premennou kategóriou, podliehala mnohým kritériám, ktoré sa menili s obdobím, v ktorom sa táto profesia vykonávala.

Znalosť miestnych pomerov a možnosť sezónneho i trvalejšieho zárobku viedla obyvateľov podtatranských osád k nosičstvu v 19. a začiatkom 20. storočia. Postupne sa z nich stávali profesionálni nosiči. Koncom 50. rokov 20. storočia nastúpila nová vlna nosičov, najmä vysokoškolských študentov, ktorí hľadali v tejto práci únik pred realitou každodenného života, útek do iného, značne odlišného a izolovaného prostredia. Hľadali a nachádzali samotu, slobodu, naplnenie vlastných snov i predstáv. Nasledujúca generácia v tom pokračovala, videla však v tejto práci možnosť spojiť príjemné s užitočným, zaujímavú prácu s finančným ohodnotením. Ako sami tvrdia, pracovali za peniaze, ale nie pre peniaze. V súčasnosti sa k týmto motivačným činiteľom pridáva i možnosť sebazdokonaľovania, horolezeckého tréningu, doplnkových športov, športových výkonov, obdivu zo strany turistov.

Názory na budúcnosť tejto špecifickej profesie sa však rôznia. Jedni nevidia perspektívu a hovoria, že nosenie sa stane len atrakciou alebo nosičov nahradí technika. Iní dúfajú, že povolanie horského nosiča nevymizne a bude pretrvávajúť v Tatrách ešte veľmi dlho, pretože transport za pomoci helikoptér je finančne pomerne náročný. Niektorí sa zasa obávajú, že z nosenia sa stane len akási honba za rekordmi či slávou, súťaženie, meranie síl, každodenná rutina a stereotyp ovplyvnený výškou platov a vytratí sa čaro profesie, ktoré spočívalo v ťažkej práci a koníčku zároveň.

Spomínaná diplomová práca a táto štúdia otvárajú problematiku horských vodcov a nosičov na Slovensku ako špecifickej heterogénnej socioprofesnej skupiny. Výskum naznačil aj okruh otázok a problémov, ktoré si žiadajú ďalšie metodické prístupy. Zaujímavé by bolo napríklad využiť prístupy ekologickej etnológie, nakoľko vzťah človeka a prírody zohráva vážnu úlohu v sledovanej socioprofesnej skupine. Prínosom by bolo venovať sa jednotlivým nosičom – osobnostiam (využitie biografickej metódy, metódy oral history), ktoré sa v priebehu jednotlivých období vykryštalizovali a porovnať ich prístupy, názory, výkony, postoje a vzťahy k tejto profesii. Možno by to pomohlo zbaviť horských nosičov a ich prácu istých „mytologizujúcich“ obrazov, ktoré postupne vznikli podávaním skreslených informácií a prekrúcaním faktov o nich a ktoré často fungujú už vo folklorizovanej podobe.

POZNÁMKY

- 1 CEPER – pôvodné označenie pre robotníkov z veľkých nížin, ktorí prišli pracovať do Podhalia. V Poľsku tak dodnes nazývajú všetkých ľudí z nížin. Po druhej svetovej vojne sa vďaka poľským horolezcom tento výraz dostal do slovenskej časti Tatier. V súčasnosti sa pod týmto termínom rozumie turista, chodiaci do hôr bez znalosti pomerov, zásad pohybu v horách, bez vhodnej obuvi, výstroja, tzv. sviatoční turisti, nedodržiavajúci značky a varovania.

- 2 ŠTAND – miesto, na ktorom nosiči oddychujú počas vynášky. Býva to väčší kameň s rovným povrchom, na ktorý sa dá náklad položiť, oprieť. Nosič využije počas vynášky na horskú chatu cca 10-20 štandov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BAJO, I. 1992: *Smiech na lane*. Sagarmatha, Bratislava.
- BEDNÁR, E. 1969: Dumka s pravým Tatrancom. In: *Podtatranské noviny*, II, 38, 23. 9.
- BOHUŠ, I. 1976: Rozprávania o tatranských horských vodcoch. In: *Krásky Slovenska*, 6.
- BOHUŠ, I. 1977: *Tatranský kaleidoskop*. Osveta, Martin.
- BOHUŠ, I.- LUTOVSKÝ, A.- OLEJNÍK, J. 1968: *Kriváň*. Poprad.
- CIBULA, V. 1963: *Tatry mého srdce*. Lidová demokracie, Praha.
- GASPAR, J.: *Karpatský spolok a jeho prínos pre rozvoj turistiky na Slovensku*. Výstava TANAP, tab.č.8, sprievodné texty.
- JANOŠKA, M. 1923: *Sprievodca po Vysokých Tatrách*. Liptovský Mikuláš.
- KOVAČEVIČOVÁ, S. 1990: Príspevok k poznaniu charakteru ľudovej kultúry nemeckých sídiel na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 38, s.515-541.
- Kol.aut. 1998: *Slovensko-poľské Tatry*. Dajama, Bratislava.
- MACHALA, D.- MIKOLAJ, D. 1995: *Pocia Belovi Kapolkovi*. Bratislava.
- MRÁZIK, F. 1998: *Strechy nad oblakmi. Chaty, ľudia, Vysoké Tatry*. Bratislava. Heslo: Téryho chata.
- OLEJNÍK, J. 1972: Príspevok k hmotnej a duchovnej kultúre ľudu pod Tatrami. In: *Zborník prác o Tanape*. Tatranská Lomnica. 14.
- OLEJNÍK, J. 1979: S nákladom do hôr. In: *Tatry*. Tatranská Lomnica. 5-6.
- PARYSKI, W. H.- PARYSKA, Z. R. 1995: *Wielka Encyklopedia Tatrzańska*.

THE MOUNTAIN BEARERS

On History and Changes of Members of the Professional Group Motivation

Summary

The article is dealing with the problematics of a professional group of mountain bearers in the High Tatras. In the beginning they were mainly residents of local villages and colonies, who were interested in performing the bearer's services as an opportunity of seasonal by degrees a permanent income. The profession of a bearer at the end of the 19th century developed after the Košice-Bohumín railway was built and a lot of tourists began entering the High Tatras region. At the beginning of the 20th century a lot of local used to help as workers and bearers. They helped to build the mountain chalets and the cableway to Lomnický štít. These people continued working as mountain bearers also after the work on the cableway was finished. They performed this profession only for utility reasons, it was their only revenue. Since the 1950's till the 1970's a new kind people started working as moun-

Povolanie horského nosiča prešlo od svojho vzniku mnohými zmenami. Vyvíjalo sa postupne od príležitostného, neskôr sezónneho zamestnania k profesionálnemu, až sa vykryštalizovalo do podoby, v ktorej ho nachádzame dnes.

Pohnútky, ktoré v 19. a začiatkom 20. storočia viedli ľudí k práci nosičov vo Vysokých Tatrách, sa značne líšia od motivácie povojnovej a súčasnej generácie. Je to spôsobené zmenou socio-ekonomických podmienok, zmenou politickej situácie, zmenou zmýšľania nosičov a ich prístupu k práci, životu, k horám. Motivácia nosiča k práci bola teda vždy premennou kategóriou, podliehala mnohým kritériám, ktoré sa menili s obdobím, v ktorom sa táto profesia vykonávala.

Znalosť miestnych pomerov a možnosť sezónneho i trvalejšieho zárobku viedla obyvateľov podtatranských osád k nosičstvu v 19. a začiatkom 20. storočia. Postupne sa z nich stávali profesionálni nosiči. Koncom 50. rokov 20. storočia nastúpila nová vlna nosičov, najmä vysokoškolských študentov, ktorí hľadali v tejto práci únik pred realitou každodenného života, útek do iného, značne odlišného a izolovaného prostredia. Hľadali a nachádzali samotu, slobodu, naplnenie vlastných snov i predstáv. Nasledujúca generácia v tom pokračovala, videla však v tejto práci možnosť spojiť príjemné s užitočným, zaujímavú prácu s finančným ohodnotením. Ako sami tvrdia, pracovali za peniaze, ale nie pre peniaze. V súčasnosti sa k týmto motivačným činiteľom pridáva i možnosť sebazdokonaľovania, horolezeckého tréningu, doplnkových športov, športových výkonov, obdivu zo strany turistov.

Názory na budúcnosť tejto špecifickej profesie sa však rôznia. Jedni nevidia perspektívu a hovoria, že nosenie sa stane len atrakciou alebo nosičov nahradí technika. Iní dúfajú, že povolanie horského nosiča nevymizne a bude pretrvávajúť v Tatrách ešte veľmi dlho, pretože transport za pomoci helikoptér je finančne pomerne náročný. Niektorí sa zasa obávajú, že z nosenia sa stane len akási honba za rekordmi či slávou, súťaženie, meranie síl, každodenná rutina a stereotyp ovplyvnený výškou platov a vytratí sa čaro profesie, ktoré spočívalo v ťažkej práci a koníčku zároveň.

Spomínaná diplomová práca a táto štúdia otvárajú problematiku horských vodcov a nosičov na Slovensku ako špecifickej heterogénnej socioprofesnej skupiny. Výskum naznačil aj okruh otázok a problémov, ktoré si žiadajú ďalšie metodické prístupy. Zaujímavé by bolo napríklad využiť prístupy ekologickej etnológie, nakoľko vzťah človeka a prírody zohráva vážnu úlohu v sledovanej socioprofesnej skupine. Prínosom by bolo venovať sa jednotlivým nosičom – osobnostiam (využitie biografickej metódy, metódy oral history), ktoré sa v priebehu jednotlivých období vykryštalizovali a porovnať ich prístupy, názory, výkony, postoje a vzťahy k tejto profesii. Možno by to pomohlo zbaviť horských nosičov a ich prácu istých „mytologizujúcich“ obrazov, ktoré postupne vznikli podávaním skreslených informácií a prekrúcaním faktov o nich a ktoré často fungujú už vo folklorizovanej podobe.

POZNÁMKY

- 1 CEPER – pôvodné označenie pre robotníkov z veľkých nížin, ktorí prišli pracovať do Podhalia. V Poľsku tak dodnes nazývajú všetkých ľudí z nížin. Po druhej svetovej vojne sa vďaka poľským horolezcom tento výraz dostal do slovenskej časti Tatier. V súčasnosti sa pod týmto termínom rozumie turista, chodiaci do hôr bez znalosti pomerov, zásad pohybu v horách, bez vhodnej obuvi, výstroja, tzv. sviatoční turistí, nedodržiavajúci značky a varovania.

- 2 ŠTAND – miesto, na ktorom nosiči oddychujú počas vynášky. Býva to väčší kameň s rovným povrchom, na ktorý sa dá náklad položiť, oprieť. Nosič využije počas vynášky na horskú chatu cca 10-20 štandov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- BAJO, I. 1992: *Smiech na lane*. Sagarmatha, Bratislava.
- BEDNÁR, E. 1969: Dumka s pravým Tatrancom. In: *Podtatranské noviny*, II, 38, 23. 9.
- BOHUŠ, I. 1976: Rozprávanie o tatranských horských vodcoch. In: *Krásky Slovenska*, 6.
- BOHUŠ, I. 1977: *Tatranský kaleidoskop*. Osveta, Martin.
- BOHUŠ, I.- LUTOVSKÝ, A.- OLEJNÍK, J. 1968: *Kriváň*. Poprad.
- CIBULA, V. 1963: *Tatry mého srdce*. Lidová demokracie, Praha.
- GASPAR, J.: *Karpatský spolok a jeho prínos pre rozvoj turistiky na Slovensku*. Výstava TANAP, tab.č.8, sprievodné texty.
- JANOŠKA, M. 1923: *Sprievodca po Vysokých Tatrách*. Liptovský Mikuláš.
- KOVAČEVIČOVÁ, S. 1990: Príspevok k poznaniu charakteru ľudovej kultúry nemeckých sídiel na Slovensku. In: *Slovenský národopis*, 38, s.515-541.
- Kol.aut. 1998: *Slovensko-poľské Tatry*. Dajama, Bratislava.
- MACHALA, D.- MIKOLAJ, D. 1995: *Pocia Belovi Kapolkovi*. Bratislava.
- MRÁZIK, F. 1998: *Strechy nad oblakmi. Chaty, ľudia, Vysoké Tatry*. Bratislava. Heslo: Téryho chata.
- OLEJNÍK, J. 1972: Príspevok k hmotnej a duchovnej kultúre ľudu pod Tatrami. In: *Zborník prác o Tanape*. Tatranská Lomnica. 14.
- OLEJNÍK, J. 1979: S nákladom do hôr. In: *Tatry*. Tatranská Lomnica. 5-6.
- PARYSKI, W. H.- PARYSKA, Z. R. 1995: *Wielka Encyklopedia Tatrzańska*.

THE MOUNTAIN BEARERS

On History and Changes of Members of the Professional Group Motivation

Summary

The article is dealing with the problematics of a professional group of mountain bearers in the High Tatras. In the beginning they were mainly residents of local villages and colonies, who were interested in performing the bearer's services as an opportunity of seasonal by degrees a permanent income. The profession of a bearer at the end of the 19th century developed after the Košice-Bohumín railway was built and a lot of tourists began entering the High Tatras region. At the beginning of the 20th century a lot of local used to help as workers and bearers. They helped to build the mountain chalets and the cableway to Lomnický štít. These people continued working as mountain bearers also after the work on the cableway was finished. They performed this profession only for utility reasons, it was their only revenue. Since the 1950's till the 1970's a new kind people started working as moun-

tain bearers and chalet landlords. These people came usually from other parts of Slovakia. It were often university students, educated people who protested against the actual political situation in Slovakia. They tried to escape, they looked for freedom and fulfilment of their dreams. Since the 1990's until today (the present days) we recognise a change in the thinking of the bearers, a change in their attitude to their work, their clothing and lifestyle. Their values, ambitions and their attitudes has also changed. However, for all the generations of the mountain bearers stays the same motivation to perform this profession: they like mountains, nature and the environment very much, they decided to work and live there. The mountain bearers build relatively enclosed group and through their specific work a heterogenous professional group with own rules, structure, consciousness and identity. Enough reasons to be interesting for an ethnology research (as an ethnological problem).

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 51, 2003, číslo 2

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: doc. PhDr. Lubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyvicsán Anna, Dr. hab., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 51, 2003, Number 2

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 51, 2003, No 2

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 51, 2003, Nr. 2

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS
